

La Saviesa dels Pares d'Israel: El tractat Abot de la Mixnà. Traducció del text hebreu i arameu de Joan Ferrer. Introducció i notes de Jordi Sidera. Barcelona: Fragmenta, 2010. 177 p.; 21 cm. ISBN 978-84-92416-33-2. (Sagrats i Clàssics; 5).

Fragmenta, una editorial especialitzada en el món de les religions, ha tingut l'encert d'oferir a la cultura catalana una joia del món jueu antic, el *Tractat Avot* o *La Saviesa dels Pares*, que es troba en el compendi més important i antic de la legislació jueva, la Mixnà (segles II-III dC). L'obra —editada per Joan Ferrer i Jordi Sidera— conté una llarga introducció, el text hebreu original i la traducció anotada del tractat. Acaba amb un índex temàtic/geogràfic i un altre de noms, que el lector certament agrairà.

La introducció és bona i té molt en compte el públic a qui s'adreça. El tractat *Avot* s'explica després d'una llarga introducció al judaisme en general, començant per la descripció del període bíblic, el període del segon temple, l'època rabínica, el temps medieval, la transició cap a la modernitat i l'emancipació (p. 7-26). De la p. 34 a la 61 s'introdueix el lector a la Mixnà, amb una especial referència, que s'agraeix, al tractat *Avot* (p. 44-46). Malgrat l'ús que el tractat fa de la literatura sapiencial de l'Antic Testament, amb temes prou recurrents i coneguts, aquests capítols sorprenen; sobten menys pel seu contingut que per la manera de presentar-los: com els proverbis o refranys de bon nombre de «savis» que la tradició oral havia considerat rellevants. En canvi, aquest tipus de recull era habitual, diu l'autor, en el món grecoromà d'aleshores (p. 46).

Entre les coses que es poden matisar del que es diu en la introducció de la Mixnà, hi entra sens dubte l'apreciació tan elevada que es té dels escribes i el seu rol. Així, a la p. 31 es diu: «A final del s. II aC [...] pren rellevància política i religiosa el grup dels fariseus, l'ideal dels quals era precisament l'observança estricta dels ensenyaments dels escribes. Ambdós cercles van marcar una de les moltes tendències del judaisme de l'època del Segon Temple. La seva postura interpretativa de les Escriptures trobà el seu contrapès en un altre grup, el dels saduceus, que només acceptaven com a norma les observances contingudes en el text de la Torà escrita.» Pel que tenim precisament a la Mixnà —i cito aquesta obra com en podria citar d'altres— s'ha de precisar una mica: els escribes tenen una legislació pròpia que el codi legislatiu esmenta com a halacà dels *sófrim*, llei dels escribes, sobretot (però no únicament) en temes de «pureses». Com que la Mixnà és simplement una recopilació, és difícil d'imaginar que les coses fossin radicalment diferents abans i que els fariseus tinguessin com a ideal «precisament l'observança estricta dels ensenyaments dels escribes». D'escribes, d'altra banda n'hi havia de moltes menes i entenc que, de la mateixa manera que n'hi havia de fariseus, se'n trobaven també de doctrina saducea, i altres

que no eren ni dels uns ni dels altres. Trobo també una mica agosarat afirmar que «la figura del rabí es remunta al s. v aC» (p. 32). És a dir, hi falta el matís de rigor, «tradicionalment s'ha pensat que...». També s'hauria de matisar el que es diu a p. 53: «Les tres primeres generacions [de tannaïtes, s'entén] tenen la seu a la mateixa ciutat de Jàmnia, on es traslladà el Sanedrí juntament amb Yohanan ben Zakkay l'any 68 dC.» Segons la tradició i segons diverses fonts escrites, la primavera de l'any 68 s'inicia el setge de l'exèrcit romà a Jerusalem. És clar que en aquest temps de guerra total contra Israel, Roma no podia de cap manera donar el permís a Rabban Yohanan ben Zakkay per a ensenyar *halacà* i agadà a Yabne (o Jàmnia). Molts historiadors creuen que no fou fins després de la guerra/rebellió (que acaba l'any 70 o el 73) que es pogué pensar en la restauració de l'ensenyament del judaisme, dirigit per pacifistes de la talla de Yohanan ben Zakkay. D'altra banda, Jordi Sidera creu que l'activitat d'aquest rabí tingué lloc a finals del segle i. Les seves biografies col·loquen una bona part de la seva activitat a Galilea (durant divuit anys segons alguna font) pràcticament en els dies que Jesús hi predicava o poc després. Això estaria completament d'acord amb *Avot* 2,8: «R. Yohanan ben Zakkay [la] va rebre [la Torà oral] de Hillel i de Xammay.» Si Hillel mor cap al 20 dC, això suposaria, és clar, que el nostre R. Yohanan va viure molts anys, cosa que en si no es pot excloure.

M'agrada que s'hagi copsat un element que considero essencial de la Mixnà i de la literatura jueva en general. El transcripció íntegra: «La tradició oral no arriba [a la Mixnà] com un monòlit mort, sinó que és un llegat viscut a través de generacions, i sobretot en situacions històriques i socials diferents. Cadascuna d'aquestes ha viscut els ensenyaments de la Torà des de les seves circumstàncies i, adaptant-s'hi, l'ha transmès a les generacions successives. La cadena descrita en l'*Avot* està pensada per mostrar aquest procés vital, per fer present la Torà com a heretatge viu» (p. 55).

La traducció és de tipus literal i dóna bé el sentit. La versió s'ha fet «de la manera més fidel possible a l'original» (p. 60). El català és impecable. Les notes al text de Jordi Sidera són quasi sempre referències a l'època en què viu cada rabí. Tal com es deia en la introducció, «hem limitat les notes a aclariments contextuals sobre els savis i els rabins citats i a fer explicacions de les expressions del text que podrien resultar difícils de comprendre a un lector català actual» (p. 60-61). La intenció, doncs, és bona..., però no sempre es compleix la promesa. Vegem-ne un exemple (*Avot* 2,6): «També va veure una calavera que surava sobre l'aigua i li va dir: "Perquè tu vas fer jurar [altres cossos], et van fer jurar a tu, i a la fi els qui et van fer jurar seran fets jurar."» L'única nota explicativa que obtenim aquí és potser massa simple: «misnà escrita en arameu». El text d'*Avot* es prou complex, tot i que el sentit global és indubtablement el de la dita catala-

na «Tal faràs, tal trobaràs» (i cf. en aquest sentit *Sotà* 1,7). Més entenedora que la nova versió catalana em sembla la de H. Danby: «He saw a skull floating on the face of the water and he said unto it, Because thou drownedst [«has ofegat»] they drowned thee and at the last they that drowned thee shall be drowned.» La castellana de Carlos del Valle (Madrid, Editora Nacional, 1981), amb menys encert, sobretot al final, diu: «vio una calavera que flotaba sobre la superficie de las aguas y le dijo: por haber tú sumergido, te sumergieron y al final los que te han sumergido, se sumergirán.»

De fet, el verb טוף en *afel* vol dir literalment «fer flotar». El text d'*Avot*, doncs, anuncia l'efecte *surar* (*fer flotar*) en lloc de la causa, *submergir*, *ofegar*. És el que té molt bé en compte la traducció de H. Danby. Crec que en català hauria estat més comprensible una traducció de tipus menys literal, a l'anglesa, per entendre'ns. O una nota d'aquest tipus: «perquè tu vas submergir [altres cosos], et van submergir a tu, i a la fi els qui et van submergir seran submergits» hauria ajudat el lector, que sense ella es deu quedar bastant perplex. És la mena de nota que fa l'editor de la Mixnà, H. Albecq, citat en la bibliografia com a «principal edició del text hebreu» (p. 61).

En la mateixa línia, el lector hauria agraït alguna petita indicació de sentit en la frase de R. Tsadoq en 4,5: «No els converteixis [els ensenyaments de la Torà] en una corona per gloriar-te'n, ni en una destrala per cavar-hi.» L'ambigüitat del locatiu «hi» no crec que sigui suficient per a la comprensió. El sentit és, evidentment, «ni en una destrala per cavar (per guanyar-t'hi la vida)».

Un altre cas similar és a 5,6, on s'anomenen les deu coses que han estat creades la vetlla del dissabte, al capvespre: «[...] l'escriptura, el text, les taules. I n'hi ha que diuen “també els [esperits] destructors, la tomba de Moisès i l'alzina d'Abraham, el nostre pare”. I n'hi ha que diuen “també les tenalles amb tenalles són fetes”». Costa de veure el lligam de la frase sobre les tenalles amb el que s'acaba de dir sobre els primers objectes creats. Esdevé tot més fàcil si remetem a Tosseftà Eruvín 11,23 (M. S. Zuckerman, 1881): «R. Yehoixua diu: “les tenalles es fan amb tenalles. [Però] les tenalles primeres, qui les féu? ¿És que no són creació divina (la vetlla del dissabte)?”»

D'altra banda, a vegades és clar que es pot dissentir del tipus de traducció ofert en l'obra. Però, en general, és molt difícil trobar un text millor en català. Es pot arribar a vegades a un text català que ajudi un xic més el lector? Potser sí. Vegem un altre exemple, tret de 6,3: «D'aquestes paraules per una argumentació *de minore ad maius* (והלא דברים קל וחומר, ומה) ¿no es pot deduir que si David, rei d'Israel, que sols va aprendre d'Ahitófel dues coses, el va anomenar el seu mestre, el seu cap i el seu amic, el qui aprèn del seu company un capítol o una llei o un verset o una dita, o, fins i tot una lletra, amb molta més raó (על אחת כמה וכמה)»

s'ha de comportar amb ell amb honor?» Al meu entendre, l'argumentació rabínica (molt distant aquí en temps i mètodes argumentatius del que trobem a la Mixnà com a tal, ja que aquest és un capítol afegit molt posteriorment) entén que David és la part de l'argument *qal* («senzill») en el sentit que no és tan obligat el que fa envers Ahitófel, car al cap i a la fi ell és el rei (!); i, si ell ho fa, més (*homer* = «de més pes») ho han de fer els altres respecte dels qui aprenen alguna cosa, encara que només sigui una lletra. Em sembla més confusa la versió que trobem en l'obra: «D'aquestes paraules, a fortiori, no es pot [dir] (הלא דברים ומה קל וחומר, ומה): si David, rei d'Israel, que sols va aprendre d'Ahitófel dues coses, el va anomenar el seu mestre, el seu cap i el seu amic, el qui aprèn del seu company un capítol o una llei o un verset o una dita o, fins i tot, una lletra, amb molta més raó, ¿no cal que es comporti amb ell amb honor?»

L'obra mereix, amb tot, tota mena de felicitacions. Omple un buit de la nostra cultura. Moltes gràcies als editors i als autors. El tractat *Avot* conté moltes paraules dignes de ser meditades en qualsevol dels nostres recessos espirituals... i segurament que no se n'esgotarà pas allí la saba per a la vida del cristià i de qualsevol dels homes i dones amb sensibilitat espiritual. Un tast ben significatiu és el cèlebre fragment atribuït a Hillel (1,14): «Ell solia dir: “Si jo no sóc per a mi, ¿qui serà per a mi? I quan jo sóc per a mi, ¿què sóc jo? I si no ara, ¿quan?”»

Com que desitgem llarga vida a la traducció i, per tant, una ràpida segona edició, per ajudar al futur d'aquest tractat *Avot* en català assenyalem els pocs errors d'impremta amb què ens hem trobat: p. 118, nota 12, lín. 2; p. 87, lín. 2; p. 99, lín. 3.4; p. 159, lín. 11. A la p. 57, lín. 14-15, on diu: «La darrera frase de la *misnaïot* 19...», hauria de dir, és clar: «...de la *misnà* 19».

ENRIC CORTÈS
Facultat de Teologia de Catalunya
enriccortes1@hotmail.com